

Η χειρουργική στην Οφθαλμολογία του 19ο αιώνα στην Ελλάδα

Παπαδόπουλος Γεώργιος¹,
Βλάχος Κωνσταντίνος²,
Χριστοπούλου Αμαλία¹,
Λένας Αριαν¹,
Τζίμας Πέτρος¹

- Κλινική Αναισθησιολογίας και Μετεγχειρητικής Εντατικής Θεραπείας Ιατρικού τμήματος Πανεπιστημίου Ιωαννίνων
- Χειρουργική Κλινική Ιατρικού τμήματος Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Λέξεις κλειδιά:

Ιστορία Οφθαλμολογίας, Ιστορία ιατρικής, Οφθαλμολογία Χειρουργική επεμβάσεις.

Υπεύθυνος αλληλογραφίας:

Παπαδόπουλος Γεώργιος
Καθηγητής Αναισθησιολογίας,
email: georgios.papadopoulos.dr@gmail.com
Τηλ.: 6942953390

Περίληψη: Σκοπός της έρευνας είναι να μελετήσουμε την εξέλιξη των χειρουργικών οφθαλμολογικών επεμβάσεων τον 19ο αιώνα στην Ελλάδα, περίοδο κατά την οποία τέθηκαν τα θεμέλια της σύγχρονης Οφθαλμολογίας

Υλικό και Μέθοδος: Χρησιμοποιήθηκε η μεθοδολογία της ιστορικής έρευνας. Αναζητήθηκαν δημοσιεύσεις και άρθρα από την ελληνική βιβλιογραφία και από τα αρχεία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών που αναφέρονται στο θέμα, όπως επίσης δημοσιεύσεις σχετικά με την αντιμετώπιση οφθαλμολογικών παθήσεων με χειρουργική επέμβαση από τη διεθνή βιβλιογραφία.

Αποτελέσματα: Η Ιπποκρατική Ιατρική συνεχίζει να κυριαρχεί με βότανα, φλεβοτομίες, βδέλλες και καθαρτικά. Ωστόσο νέες χειρουργικές τεχνικές και φάρμακα εισάγονται στην κλινική πρακτική.

Η πρώτη χειρουργική επέμβαση αφορά την βλεφαροπλαστική που έγινε το 1842. Ακολουθούν δημοσιεύσεις χειρουργικών επεμβάσεων για το τράχωμα, την τριχίαση, το εντρόπιο, τον καταρράκτη, την ιριδεκτομία, τον στραβισμό και άλλες Πρωτεργάτης στην εξέλιξη της Οφθαλμολογίας του 19ου αιώνα και κύριος συγγραφέας στην Ελλάδα, ήταν ο καθηγητής Ανδρέας Αναγνωστάκης, ο οποίος είχε διεθνή αναγνώριση.

Συμπέρασμα: Οι εμπειρίες στην αντιμετώπιση οφθαλμιατρικών νόσων και χειρουργικών επεμβάσεων αυξάνονται και σε συνδυασμό με τις εμπειρίες ξένων Οφθαλμιάτρων που μεταφέρονται στην Ελληνική βιβλιογραφία και τίθενται τα θεμέλια στη σύγχρονη Οφθαλμολογία στην Ελλάδα.

Εισαγωγή

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι, μέσα από την ιστορική έρευνα, να αναδειχθεί η εξέλιξη της Οφθαλμολογίας τον 19ο αιώνα στην Ελλάδα.

Υλικό Μέθοδος

Μελετήθηκαν τα αρχεία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών (1835- 1900), άρθρα ιατρικών περιοδικών του 19ου αιώνα σχετικά με την αντιμετώπιση Οφθαλμολογικών νόσων, Οφθαλμολογικά εγχειρίδια του 19ου αιώνα, άρθρα από το Pubmed, και άλλες διαδικτυακές πηγές.

Αποτελέσματα

Τον 19ο αιώνα η Ιπποκρατική Ιατρική συνέχιζε να κυριαρχεί, όπως προκύπτει από Ιατρικά βιβλία και δημοσιεύσεις^{1,2}. Για την αντιμετώπιση οφθαλμολογικών παθήσεων προτείνονται βότανα σε διάφορα παρασκευάσματα, καθαρισμός εντέρου, φλεβοτομίες ή βδέλλες ή εκδόρια στον αυχένα, στους κροτάφους και σε άλλα σημεία που έχουν περιγραφεί από τον Ιπποκράτη^{3,4}.

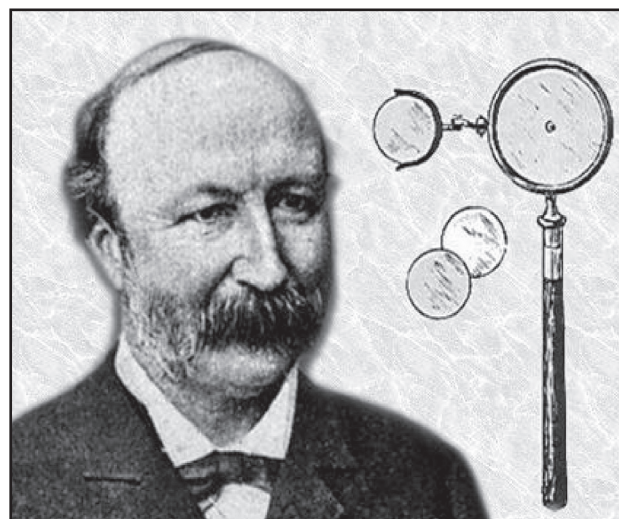
Στις αρχές του 19ου αιώνα τον καταρράκτη αντιμετώπιζε κυρίως μια ομάδα πρακτικών γιατρών, οι Βικογιατροί. Η τεχνική που ακολουθούσαν ήταν η καταβύθιση του φακού με δακτυλική κρούση και με πίεση στο εξωτερικό μέρος της ίριδας με ειδική βελόνα⁵. Ο ασθενής αποκτούσε άμεσα την όρασή του, όμως με τον καιρό ο πλαγιασμένος κρυσταλλοειδής φακός άρχιζε να του μειώνει το οπτικό πεδίο, εμποδίζοντας έτσι την όραση.

Υπάρχει επίσης αναφορά μεγάλου αριθμού ασθενών με καταρράκτη που αντιμετωπίστηκαν μέχρι το 1831 από τον Δ. Πύρρο τον Θετταλό. Η τεχνική που περιγράφει είναι η ακόλουθη «Εμβολή της στρογγυλής λεπτής μύλης στο σκληροειδή χιτώνα, 2 – 3 γραμμές από την κόρη και εισαγωγή αγκυλωτής μήλης από την κόρη με σκοπό να βυθίσει τον καταρράκτη στο υαλώδες υγρό». Μετεγχειρητικά συστήνει 15 μέρες κατάκλιση κατάκλιση, επιθέματα αυγού ψημένα με πνεύμα οίνου¹.

Η νεότερη ιστορία της Οφθαλμολογίας στην Ελλάδα αρχίζει μετά την απελευθέρωσή της, με την ίδρυση της πρώτης Οφθαλμολογικής Κλινικής στην Αθήνα, το 1842, με Οφθαλμίατρο τον Ιωάννη Ολύμπιο, καθηγητή Χειρουργικής και Οφθαλμολογίας, ο οποίος εξέδωσε το πρώτο βιβλίο Οφθαλμολογίας σε λιθόγλυπη μορφή⁶.

Σταθμό στην ιστορία της Οφθαλμολογίας στην Ελλάδα αποτελεί η ίδρυση του « Οφθαλμιατρείου Αθηνών», το 1843 που άρχισε τη λειτουργία του το 1854⁶. Η ίδρυσή του

κρίθηκε απαραίτητη για την αντιμετώπιση των νοσημάτων των εξωτερικών χιτώνων του Οφθαλμού και τη μεγάλη εξάπλωση του τραχώματος στον Ελληνικό πληθυσμό. Διευθυντής του Οφθαλμιατρείου διορίστηκε το έτος 1854 ο Καθηγητής Ανδρέας Αναγνωστάκης, ο οποίος μαθήτευσε στους γνωστότερους Οφθαλμιάτρους της εποχής, στον Friedrich Jaeger στη Βιέννη, στον Albrecht von Graefe στο Βερολίνο, στον J Sichel και στον LA Desmarres στο Παρίσι⁶. Είχε διεθνή αναγνώριση από την τροποποίηση του Οφθαλμοσκοπίου του Herman von Helmholtz, που το έκανε πιο εύχρηστο και δίδαξε τη χρήση του στο Παρίσι, στην Κλινική του Desmarres στο Hotel Dieu και στο Λονδίνο, όπου το οφθαλμοσκόπιο ήταν άγνωστο. Είναι ο πρώτος που περιέγραψε και ζωγράφησε τον φυσιολογικό και παθολογικό βυθό του οφθαλμού και του υαλοειδούς, που δημοσίευσε στο «Annales de Oculistique» το 1854⁷.

Εικόνα 1.

Ο Καθηγητής Οφθαλμολογίας Ανδρέας Αναγνωστάκης και το Οφθαλμοσκόπιό του.

Οι βιβλιογραφικές αναφορές για τις χειρουργικές επεμβάσεις στην Οφθαλμολογία

Η πρώτη αναφορά χειρουργικής επέμβασης στον οφθαλμό στο νεοσύστατο Ελληνικό κράτος έγινε από τον Ιωάννη Ολύμπιο, στην συνεδρία της Ιατρικής Εταιρείας Αθηνών(IEA), την 6η Ιουνίου 1844, και αφορά στη χειρουργική επέμβαση βλεφαροπλαστικής που δημοσιεύθηκε στα πρακτικά της⁸.

Το έτος 1847 δημοσιεύθηκε στο «Νέο Ασκληπιό» χειρουργική επέμβαση «διάσυρτου» στον αυχένα ασθενούς για την αντιμετώπιση «χρόνιας οφθαλμίας» υπό αναισθησία με αιθέρα, την πρώτη στην Ελλάδα., που έγινε την 10 Απριλίου, από τον Heinrich Treiben με χειρουργό τον Νίκο Πετσάλη⁹. Πρόκειται για την υποδόρια τοποθέτηση υφα-

σμάτινης ταινίας μήκους 15-20 εκατοστά, η άκρη της οποίας παρέμεινε έξω από το υποδόριο και την οποία τραβούσαν λίγα εκατοστά κάθε δυο ή τρεις μέρες προκαλώντας μ' αυτή την ενέργεια συνεχή ερεθισμό του τραύματος και παραγωγή πύου για να γιατρευθεί «φλόγωση» παρακείμενων οργάνων, στην περίπτωση αυτή η οφθαλμία. Η τεχνική αυτή διδάσκονταν στα Πανεπιστήμια της Ευρώπης και βασίστηκε στη θεωρία «Pus Laudable», μια μεσαιωνική πλάνη. Η τοποθέτηση του διάσυρτου στον αυχένα ασθενούς για την ίαση των οφθαλμίας παραπέμπει και στη θεωρία του Ιπποκράτη, στη ροή των χυμών και στην αποβολή τους από τα στόμια, τα μάτια, τα αυτιά και τα γεννητικά όργανα^{3,4}.

Το έτος 1854 ο Αναγνωστάκης περιέγραψε τη χειρουργική μέθοδο του απλού εντροπίου με τομή κρημνού του δέρματος των βλεφάρων¹⁰ και το 1856 τη χειρουργική θεραπεία της τριχιάσεως¹¹. Η επέμβαση αυτή του έδωσε διεθνή αναγνώριση και πήρε το όνομά του.

Το έτος 1857 ο Αναγνωστάκης παρουσιάζει στην ΙΕΑ την περίπτωση ασθενούς ηλικίας 22 ετών, τυφλού εκ γενετής, με συγγενή καταρράκτη, ο οποίος ανέκτησε την όρασή του μετά τη χειρουργική επέμβαση¹².

Το έτος 1858 περιγράφει τη χειρουργική επέμβαση φίμωσης των βλεφάρων¹³ και την αφαίρεση κύστης της οφθαλμικής κόγχης¹⁴. Περιγράφει επίσης την αντιμετώπιση σταφυλώματος με παρακέντηση του σκληρωτικού όγκου με πλατιά, λογχόμορφη βελόνα ακολουθούμενη από περιοδική κένωση ποσότητας υγρού με τη βοήθεια αυλακομήλης, με σκοπό την ατροφία του οφθαλμού και την τοποθέτηση τεχνητού βολβού¹⁵. Η εξαίρεση του οφθαλμού (14 περιπτώσεις) θα αναφερθεί, το έτος 1881 στην έκθεση των Πεπραγμένων του Οφθαλμιατρείου Αθηνών για τα έτη 1875-1880¹⁶. Θα αναφερθεί και στην έκθεση των Πεπραγμένων από 1ης Σεπτεμβρίου του 1889 έως 31ης Αυγούστου του 1890 της Χειρουργικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών με Διευθυντή τον Αρεταίο (3 περιπτώσεις συμπαθητικής οφθαλμίας)²¹. Αξίζει επίσης να σημειωθεί ότι για την αντιμετώπιση της συμπαθητικής οφθαλμίας εφαρμόζονταν επίσης αφαιμάξεις και χορηγούνταν βότανα¹⁷.

Το 1859 περιγράφει ο Αναγνωστάκης τη μαλακότητα του βολβού λόγω ύδρωπα του αμφιβληστροειδούς (18) και τη χειρουργική αντιμετώπιση ατροφίας του δακρυϊκού σωλήνα με σπάση του κατωτέρου σωλήνα, και την ίαση του ασθενούς. (19) Την βαθμιαία πλάτυνση του δακρυϊκού σωλήνα θα περιγράψει το 1869²⁰.

Το έτος 1860 δημοσιεύει την αντιμετώπιση του ημίρρευστου καταρράκτη²¹ και το 1970 δημοσιεύει τις εμπειρίες του από τη γραμμοειδή εξαίρεση του καταρράκτη που διδάχθηκε το 1869 στο Βερολίνο²². Περιγράφει επίσης τη χειρουργική της ιριδεκτομίας χωρίς απώλεια της φωτομε-

τρικής λειτουργίας της ίριδας²³.

Το έτος 1872 παρουσιάζει την τεχνική εξαίρεσης καταρράκτη μετά περιφακίου²⁴.

Από την Πέμπτη έκθεση πεπραγμένων του Οφθαλμιατρείου Αθηνών¹⁶ έχουμε μια εικόνα των ποικίλων χειρουργικών επεμβάσεων που διεξήχθησαν στο Οφθαλμιατρείο κατά το δεύτερο ήμισυ της δεκαετίας του 1870. Από τους νοσηλεύτηκαν 6926 ασθενείς, που νοσηλεύτηκαν οι 998 υποβλήθηκαν σε χειρουργική επέμβαση. Από αυτούς, 273 ασθενείς υποβλήθηκαν σε επέμβαση καταρράκτη (216 με γραμμοειδή εξαίρεση, 9 με παρακέντηση, 2 με καταγωγή και 46 για δευτερογενή καταρράκτη).

Επίσης 97 ασθενείς υποβλήθηκαν σε ιριδεκτομία, 168 σε περιπτώσεις εντροπίου / τριχιάσεως, 145 για δακρυοκυστίτιδα και στενώσεις, 8 για βλεφαροπλαστική, 24 για στραβισμό, 30 για σταφύλωμα, 74 για πτερύγια, 40 για χαλάζιο, 11 για αφαίρεση όγκων, 14 για εξόρυξη οφθαλμού, 2 για συμβλέφαρα, 64 για αφαίρεση ξένου σώματος και 7 ασθενείς για άλλες επεμβάσεις.

Η δεκαετία 1880 αποτελεί σημαντικό σταθμό στην ιστορία της Οφθαλμολογίας με την εισαγωγή της τοπικής αναισθησίας με κοκαΐνη στην κλινική πρακτική, που απελευθέρωσε τα χέρια των Οφθαλμιάτρων. Όπως όλες οι άλλες εξελίξεις στην Οφθαλμολογία έτσι και η τοπική αναισθησία με κοκαΐνη αρχίζει να εφαρμόζεται και στην Ελλάδα²⁵.

Μια άλλη σημαντική εξέλιξη ήταν η εισαγωγή της αντισηψίας στο χειρουργείο που συνέβαλε σημαντικά στην αποφυγή χειρουργικών λοιμώξεων. Σχετικά με την αντισηψία γράφει ο αρχαιοπάτρις Αναγνωστάκης «Σκοπός της άσηπτης αγωγής των αρχαίων ήταν ξεκάθαρα η αποτροπή της σήψης. Η αντισηπτική μέθοδος ήταν μπροστά μας, αυτόχθονη και οφθαλμοφανής αλλά χρειάστηκε να αλλάξει Ιθαγένεια για να την θαυμάσουμε και να την αποδεχούμε»²⁶. Η σημασία που έδινε στην Ιπποκρατική Ιατρική και η εξάρτηση από αυτή αναδεικνύεται και από το σημαντικό αριθμό δημοσιεύσεων ιστορικού περιεχομένου και μονογραφιών, που αναφέρονται στην παθολογία και τη χειρουργική των αρχαίων Ελλήνων εκ των οποίων 10 στη Γαλλική γλώσσα. Οι δημοσιεύσεις αυτές αναδεικνύουν τις προσπάθειες των Ελλήνων επιστημόνων για την αναγνώριση της προσφοράς της αρχαίας Ελληνικής Ιατρικής στην παγκόσμια Ιατρική και είχαν ως σκοπό την ανάδειξη του ιστορικού ρόλου της Αθήνας⁶.

Τη δεκαετία του 1880 το γλαύκωμα αντιμετώπιζονταν με ενστάλλαξη ιζερίνης – φυσοστιγμίνης, αφαιμάξεις, καθάρσια, παρακέντηση του πρόσθιου θαλάμου και ιριδεκτομία στο χρόνιο γλαύκωμα². Μέχρι τότε σε οξύ γλαύκωμα χορηγούνταν αγωγή με θειική κινίνη και τοποθετούνταν βδέλλες στον κρόταφο σε συνδυασμό με ποδόλουτρο²⁷.

Η εξέλιξη της οφθαλμολογικής Χειρουργικής στα τέλη

του 19ου αιώνα περιγράφεται σε μεταφρασμένο από την Γαλλική γλώσσα βιβλίο²⁷. Η εξαίρεση του καταρράκτη με ευθύγραμμη τομή του κερατοειδούς αποτελεί τη μέθοδο εκλογής, όπως επίσης η τεχνική εξαγωγής με κρημό Η αναμύζηση (aspiration) προτεινόταν σε καταρράκτες παιδιών και σε μετατραυματικούς καταρράκτες. Η διατομή (discision) του καταρράκτη ήταν μια απλή μέθοδος, απαιτούσε ωστόσο συχνά επανεγχείρηση.

Στον δευτεροπαθή καταρράκτη ο χειρουργός όσο ικανός και αν ήταν δεν μπορούσε να αποφύγει την ιριδεκτομία. Τα μειονεκτήματα της ιριδεκτομίας ήταν ο σχηματισμός κολοβώματος στην ίριδας που προκαλούσε δυσμορφία. Σε ηλικιωμένους ασθενείς τα πλεονεκτήματα της ιριδεκτομίας από το κολόβωμα ήταν μεγαλύτερα.

Σε οξύ γλαύκωμα με ισχυρούς, αφόρητους πόνους στον βολβό και γύρω από την οφθαλμική κόγχη, ερυθρότητα του επιπεφυκότα, φωτοφοβία, δακρύρροια και εξοίδηση του βλεφάρου, προτεινόταν κολλύριο εσερίνης – πιλοκαρπίνης και η εκτομή του εξωτερικού ρινικού νεύρου, με αποτέλεσμα την παύση του πόνου και την ελάττωση της διάρκειας των κρίσεων (επέμβαση κατά Badal). Οι δύο χειρουργικές μέθοδοι οι οποίες μπορούσαν να ανακόψουν την πορεία του οξέος γλαυκώματος ήταν η ιριδεκτομία (de Graefe) και η σκληροτομία (de Weacker)²⁷.

Στο χρόνιο γλαύκωμα όταν η όραση είχε μειωθεί στο ¼ της φυσιολογικής ή ακόμη περισσότερο υπήρχε άμεση ένδειξη για εκτομή του εξωτερικού ρινικού νεύρου και ιριδεκτομία, με αποτέλεσμα τη διατήρηση της όρασης.

Νέες τεχνικές που εφαρμόζονταν για την αντιμετώπιση του εκτρόπιου ήταν η θεραπεία με εναλλασσόμενο ηλεκτρισμό που είχε περιγραφεί από τον Duchenne, και η οποία ήταν αποτελεσματική σε περιπτώσεις πρόσφατης πάθησης χωρίς ατροφία των μυϊκών ινών. Για παλιότερες παραλύσεις, προτεινόταν το συνεχές διαρκές ρεύμα (κατά Onimas)²⁷.

Επίλογος

Η Ιπποκρατική Ιατρική με βότανα, φλεβοτομίες, καυτηριασμό και βδέλλες, συνέχισε να εφαρμόζεται για την αντιμετώπιση οφθαλμιατρικών νόσων τον 19ο αιώνα. Πρωτεργάτης στην εξέλιξη της Οφθαλμολογίας στην Ελλάδα θεωρείται ο Ανδρέας Αναγνωστάκης, ο πρώτος καθηγητής Οφθαλμολογίας, και με διεθνή αναγνώριση. Στην Ιπποκρατική Ιατρική προστίθενται νέα φάρμακα, όπως το κολλύριο εσερίνης – πιλοκαρπίνης και νέες χειρουργικές τεχνικές ενώ με την πάροδο του χρόνου οι εμπειρίες αθροίζονται, οι χειρουργικές τεχνικές βελτιώνονται και τέθηκαν έτσι τα πρώτα θεμέλια στην σύγχρονη οφθαλμολογία.

Υποσημείωση: Πλήρης βιβλιογραφία από τον συγγραφέα

Abstract

Ophthalmic Surgery in 19th century

In this article, a review of 19th century's literature references regarding surgical treatment of ophthalmologic diseases is presented.

Hippocratic medicine is still prevalent with medicinal herbs, phlebotomies, leeches, and laxatives. However, new surgical techniques and medications are introduced in clinical practice. The first operation was palpebroplasty, performed in 1842. Publications of surgical interventions for trachoma, trichiasis, entropion, cataract, iridectomy, strabism and others, followed.

Professor Andreas Anagnostakis was a pioneer in the evolution of Ophthalmology of 19th century and leading author in Greece. He was internationally acknowledged because of the modification of Von Helmholtz's ophthalmoscope, the use of which he taught in Paris and London. His name was given to the surgical technique for trichiasis. The increasing experiences in the treatment and surgery of ophthalmic diseases combining with experiences of foreign ophthalmologists introduced into Greek literature, established the foundations of modern Ophthalmology in Greece.

Keywords:

History of Ophthalmology, History of medicine, Ophthalmology, Surgical intervention

Βιβλιογραφία

1. Πύρρος Δ. Εγκόλπιον των ιατρών, ήτοι πρακτική ιατρική. Τυπογραφείο Τόμπρα Κ, Σμυρναίου Ι, Αθανασιάδου Γ Ναύπλιο 1831, pp. 166 – 201
2. Leon Moynac Στοιχεία Χειρουργικής Παθολογίας και Κλινικής 2ος τόμος μετάφραση ΒΙ Ιατρόπουλο και ΣΔ Βαλασίδου Αθήνα 1887 pp 84 - 87
3. Craik E.M. Hippocratic Bodily "Channels" and Oriental Parallels. Med Hist. 2009 Jan; 53(1): 105–116.
4. Papadopoulos G Liarmakopoulou A, Zisoulis A, Lena A, Tz;mas P, Kitsos G. Treatment of eye diseases in the Ippocratik era. Hellenic Surgery 2018; 90: 143 – 145
5. Pouqueville F. Hugues C L., Voyage de la Grèce. Paris 1820, Vol E, σελ. 120.

6. Φρονιόπουλος ΙΝ, Αλεξάκης Ν, Βελισσαρόπουλος Π. Σελίδες από την Ιστορία της Ελληνικής Οφθαλμολογίας. 1837 – 1980 Ελληνική Οφθαλμολογική Εταιρεία, Εκδότης Ιδιωτική 1981 σελ. 89 – 105
7. Anagnostakis, A. Essai sur l' exploration de la retine et des milieux de l' œil sur le vivant au movend nouvel orhthalmoscope Ann Ocul (Paris). 1854;; 31:: 61- 86, 107
8. Ολύμπιος Ι. Περί Βλεφαροπλαστικής, Βιβλίων των Πρακτικών της Εν Αθήναις Ιατρικής Εταιρείας. Τόμος Α Συνεδρίαση της 6η Ιουνίου 1844.. (χωρίς αρίθμηση)
9. Παπαδόπουλος Σ. Εφαρμογή αιθέρος εις το στρατιωτικόν Νοσοκομείον Αθηνών. Νέος Ασκληπιός, 1847; 3: 97 και 145.
10. Αναγνωστάκης Ανδρέας Νέα μέθοδος προς θεραπείαν απλού εντροπίου, τομή κρημού του δέρματος των βλεφάρων Ασκληπιός 1854; τόμος Α: 34
11. Αναγνωστάκης, Ανδρέας. Πρακτικά τινές παρατηρήσεις επί της θεραπείας της τριχιάσεως Εγχείρησις παθολογικής τριχιάσεως , Ασκληπιός 1856; Περίοδος Β, τόμος Α: 340,
12. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Τυφλός εκ γεννητής πρώται αντιλήψεις μετά την εγχείρησι και ανάβλεψιν. Πρακτικά της Εν Αθήναις Ιατρικής Εταιρείας. Συνεδρίαση της 4 Ιουλίου 1857 Ασκληπιός 1857 Περίοδος Β Τόμος Α, τεύχος Νοεμβρίου : 221 και 551
13. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Φίμωσις των βλεφάρων ιαθείσα δι' αποκοπής στρογγύλου τεμαχίου από του δέρματος του κροτάφου Ιατρική Εφημερίς, 1858; 1: 139
14. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Αφαίρεση κύστης της Οφθαλμικής κόγχης Ασκληπιός 1858; Περίοδος Β Τόμος Α, τεύχος Γ: 330
15. Αναγνωστάκης, Ανδρέας. Θεραπεία του σταφυλώματος δια παρακεντήσεως του σκληρού Ιατρική εφημερίδα 1858;1:65
16. Πέμπτη έκθεσις Πεπραγμένων της Επιτροπής του Εν Αθήναις Οφθαλμιατρίου 1875 1880. Τυπογραφείου της Οδοῦ Ερμού Αθήνα 1881, pp 10 – 12
17. Λάμπρου Κ. Έκθεσις των Πεπραγμένων Χειρουργικής Κλινικής του Πανεπιστημίου Αθηνών από 1ης Σεπτεμβρίου 1889 έως 31 Αυγούστου 1890 Τυπογραφείο :Α. Παπαγεωργίου Αθήνα 1891 pp 110
18. Αναγνωστάκης, Ανδρέας. Μαλθακότης του βολβού ως σύμπτωμα του ύδρωπος του αμφιβληστροειδούς Ιατρική Εφημερίς, 1858;τόμος 1: 138 και 1859, τόμος 2:293
19. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Δακρύρροια ένεκα ατρησίας του ανωτέρου δακρυϊκού σημείου . Σχάσις του κατωτέρου δακρυοχρόου σωλήνος. Ίασις Ιατρική Εφημερίς 1859; τόμος 2; 402 και 1860; 3`123
20. Αναγνωστάκης Ανδρέας . Θεραπεία του δακρυόχου σωλήνος δια βαθμιαίας πλατύσεως Ασκληπιός 1869;τόμος Ζ: 69
21. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Χειρουργία του ημερίευστου καταρράκτου κατά δύο καιρούς Ιατρική Εφημερίς 1860; 3: 121
22. Αναγνωστάκης Ανδρέας Περί της θεραπείας χαλεπων τινών συμβεβηκότων επί της γραμμοειδούς εξαιρέσεως του υποχύματος Αναγνωστάκν. Ασκληπιός ,. 1870; τόμος Η, (ΙΑ &ΙΒ): 248
23. Αναγνωστάκης Ανδρέας Ιριδεκτομία άνευ απώλειας της φωτομετρικής λειτουργίας της ίριδος υπό του αυτού. Ασκληπιός 1870; τόμος Η, ΙΑ& ΙΒ: 26
24. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Εξαιρέσις υποχύματος μετά περιφακίου Βιβλίων των Πρακτικών της Εν Αθήναις Ιατρικής Εταιρείας. Πρακτικά ΙΕΑ 18 Ιανουαρίου 1872, Ασκληπιός 1872; τόμος Ι, τεύχος ΗΘ: 331 - 334
25. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Εγχείρησις δια τοπικής αναισθησίας δια κοκαΐνης. Βιβλίων των Πρακτικών της Εν Αθήναις Ιατρικής Εταιρείας. ΙΕΑ 17 Ιανουαρίου 1887
26. Αναγνωστάκης Ανδρέας. Η αντισηπτική μέθοδος παρά τοις αρχαίοις. Τυπογραφείο Αυλής Β, Ιγγλέση Ν, εν Αθήναις 1889, Γαλνός, 1889; 19: 177-186 . \
27. Puech A, Fromaget C. Πρακτική θεραπευτική των οφθαλμικών νοσημάτων, μετάφραση Αργυρός Οικονόμου, τυπογραφείο Ρενιέρη Πρίντζη., Αθήνα 1897, pp 158 – 198